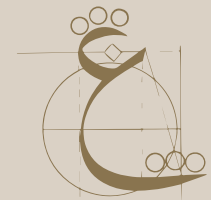
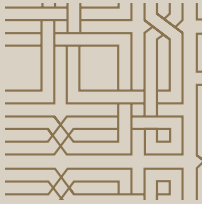

kadim

SAYI / ISSUE 3 • NİSAN / APRIL 2022

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 3 • NİSAN | APRIL 2022

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2022

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

MİSAFİR EDİTÖR
GUEST EDITOR

Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | Sakarya Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Evrensel Bir Osmanlı Tarihçiliği Mücadelesi Veren Rifa'at Ali Abou-El-Haj'ın Ardından

IN MEMORY OF ONE WHO
STRIVED FOR A UNIVERSAL
OTTOMAN HISTORY:
RIFA'AT ALI ABOU-EL-HAJ

KASIM KOPUZ*

Eğitimi ve Kariyeri

1933 Filistin doğumlu Osmanlı tarihçisi Profesör Rifa'at Ali Abou-El-Haj 13 Mart 2022'de New York'ta hayata gözlerini yumdu, ruhu şad olsun! Osmanlının 17. ve 18. yüzyıllarını bir çöküş dönemi olarak değil, sosyal ve yapısal bir dönüşüm dönemi olarak ele almasıyla son yarım asırda Osmanlı tarihçiliğinde dönüştürücü etki yapan önemli bir Osmanlı tarihçisi idi. Çöküş paradigmasını esas alan çalışmalardan farklı olarak merkezine, tarihsel dil namiklerin doğurduğu yapısal değişim süreçlerini aldı ve Osmanlıyı sosyal oluşumlar üzerinden inceledi. Yaptığı özgün çalışmalarla modern öncesi Osmanlı Devleti'ni daha iyi anlamamıza kayda değer katkılarda bulundu. Osmanlı çalışmalarında sık sık karşılaşılan anakronist, ulusalcı genellemeleri eleştirmesiyle birlikte oryantalist ve Avrupa merkezci teorik yaklaşımlara getirdiği kritikler, hocanın tarihçilik alanında Osmanlı çalışmalarını aşan daha geniş bir akademik çevrede etkili olmasını sağladı.

Abou-El-Haj, üniversite eğitimini 1952-1956 yılları arasında, Washington and Lee (W&L) Üniversitesi tarih bölümünde, Avrupa Tarihi ve Avrupa Felsefesi kürsülerinde aldı. Üniversite eğitimi sırasında ayrıca öğrencilere akademik rehberlik (mentörlük) yaparak üniversite tarafından "en iyi rehber" ünvanıyla ödüllendirildi. Lisansüstü çalışmalarını ise 1956-1962 yılları arasında Princeton Üniversitesi Şarkiyat Çalışmaları ve Tarih bölümünde Yakın Doğu, Modern Avrupa ve Modern Rusya alanlarında tamamladı ve 1963'te Osmanlı Tarihi alanındaki "*The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*"¹ isimli teziyle doktor unvanını kazandı. Bu çalışma sürecinde (1960-1961) arşiv araştırmaları için İstanbul'da bulundu.²

ATIF | CITATION

Kopuz, Kasım. "Evrensel bir Osmanlı Tarihçiliği Mücadelesi Veren Rifa'at Ali Abou-El-Haj'ın Ardından." *Kadim* 3 (Nisan 2022), 257-261. doi.org/10.54462/kadim.1099107

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kkopuz@gmail.com, ORCID: [0000-0001-5329-4485](https://orcid.org/0000-0001-5329-4485).

1 Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz [Reisülküttab ve Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi]* (Princeton: Princeton University, Doktora Tezi, 1963).

2 Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *The Reisülküttab*, iii.

Hocalığı

1962’de New York Canton’da St. Lawrence Üniversitesi’nde asistan profesör olarak göreve başladı ve 1964 yılına kadar burada çalıştı. Daha sonra Kaliforniya Eyalet Üniversitesi Long Beach Kampüsü öğretim kadrosuna katıldı ve 1964-1996 yılları arasında tam 31 yıl 5 ay, Avrupa ve Yakın Doğu tarihi, tarih metodolojisi, psiko-tarih alanlarında dersler ve Avrupa tarihi üzerine lisansüstü seminerler verdi. Aynı zamanda akademik olarak ilgi duyduğu alanlarda birçok derse dinleyici olarak katılmak suretiyle öğrenciliğe de devam etti. Örneğin 1970-1980 yıllarında Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Tıp Fakültesi’nde Analitik Psikoloji alanında Roger Gould’un derslerine dinleyici (auditor) olarak katıldı.³ 1987-1997 arasında Teorik ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi’nde (Center for Theory and Comperative History) seminerlere katıldı. Abou-El-Haj 1992 yılından itibaren Binghamton Üniversitesi (New York Eyalet Üniversitesi Binghamton Kampüsü) tarih bölümü kadrosuna geçti ve burada tam 22 yıl 9 ay öğretim üyeliği yaptı . 2014 yılında emekli oldu. Binghamton Üniversitesi’nde Osmanlı tarihi, karşılaştırmalı tarih, aşağıdan yukarıya doğru tarihçilik, modern devletin oluşumu, Arapça ve Osmanlıca birincil kaynakların tarihsel olarak yorumlanması ve lisansüstü seminer dersleri olmak üzere çok yönlü tarih dersleri verdi. Resmi olarak danışmanı olmadığı halde çok sayıda doktora öğrencisinin çalışmasıyla yakından ilgilendi ve üst düzey donanım kazanmaları için akademik destek vererek çalışmaların seyrini etkiledi. 1970 ile 2014 yılları arasında 25’i tarih, 7’si sanat tarihi, 4’ü yakın doğu tarihi, 4 sosyoloji, 3’ü PIC (felsefe, yorum ve kültür) ve 1’i siyaset biliminde olmak üzere, 44 doktora çalışmasına resmi ya da gayri resmi danışmanlık yaptı. Hocanın öğrencileri doktoralarını Binghamton Üniversitesi başta olmak üzere, Princeton Üniversitesi, Kaliforniya Eyalet Üniversitesi (Long Beach Kampüsü), Yale Üniversitesi, Seattle Washington Üniversitesi, Harvard Üniversitesi ve Claremont Üniversitesi olmak üzere 7 ayrı üniversitede tamamladı. Resmi akademik görev ve çalışmalarının yanı sıra hoca, sosyoloji başta olmak üzere çeşitli alanlardan profesörler ve lisansüstü öğrencilerin katılımıyla farklı tarih konularında birçok akademik okuma grupları oluşturmuş, tartışma ve müzakere toplantıları düzenlemiştir. Öğrencilerinin akademik çalışmalarına yol göstermesi ve onların donanımlarını daha sofistike bir yetkinliğe kavuşturmakta yardımcılarından dolayı hocaya 2017’de Ortadoğu çalışmaları alanında en büyük profesyonel akademik organizasyon olan Middle East Studies Association (MESA) tarafından “MESA Mentörlük Ödülü” verilmiştir.⁴

Dostluğu

Benim hocayla tanışmam 1995-96 öğretim yılı bahar döneminde Binghamton Üniversitesi Tarih bölümünde “Modern Devletin Oluşumu” başlığı altında verdiği dersini almam ile başladı. İlk derste hoca herkesten kısa bir özgeçmiş yazıp kendisine iletmesini istedi. Yanlış hatırlamıyorsam derste yedi veya sekiz lisansüstü öğrenciydik. Şahsen tarihe sosyal bilimler

3 Buradan elde ettiği kavramsal kazanımlarını kullanarak Osmanlı tarihinde “The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical Study,” *Studia Islamica* 40 (1974), 115-131 makalesini yazmıştır.

4 Donald Quataert yazdığı armağan yazısında Abou-El-Haj’ın Osmanlı tarihçiliğinde üç alanda önemli katkılarının olduğunu ve bunlardan biri olarak hocanın mentörlüğünü zikretmiştir. *Hakim Paradigmaların Ötesinde: Rifaat Abou-El-Haj’a Armağan*, der. Donald Quataert - Baki Tezcan, çev. Aytek Sever (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2012).

formasyonu ile yaklaşma konusunda hala kavramsal donanıma sahip olmadığımı düşünerek, dersi almakta emin değildim. Karar verme sürecinde kendisine danıştığım da teşvik edici bir şekilde dersi almamı tavsiye etti. Sonraları gerekli ders kredilerimi doldurmuş olmama rağmen verdiği her yeni dersi almamda ısrarcı oldu. Derslerinde müzakereler hararetli geçirdi; hoca daima teşvik edici olurdu. Aldığım ilk dersinde herkesin bir sunum yapması gerekiyordu ve hoca bana, “*Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries*”⁵ başlıklı kitabını özetleyip sunma ödevi verdi. Zamanım gelince sunumu yaptım ancak istediğim canlılıkta bir sunum olmamıştı. İçimden “Ben neden bu dersi aldım?” diyerek kendimi sorgular bir halde iken dersin sonunda hoca yanıma geldi ve ellerini omzuma koyarak, Türkçe, “Teşekkür ederim.” diyerek teşvik edici sözler söyledi. Hocanın bu sıcak yaklaşımı benim için tüm akademik hayatım boyunca bütün canlılığı ile hatırladığım unutulmaz bir cesaret kaynağı idi. Hoca daha sonra doktora için resmi danışmanım oldu ve uzun süren alan belirleme mücadelesi sonunda çalışacağım konuda karar kıldık. 2012’de yeterlilik sınavını vererek çalışmaya başladım ancak 2014’te hoca emekli olduğunda tez çalışmalarımı bölümümüze gelen Kent Schull Hoca gözetiminde bitirdim.

Dönemin başında dersin izlencesi üzerinde konuşur ve nasıl işleyeceğini anlatırdı. Dönem içerisinde, ders esnasında, tartışma ve müzakerelerin seyrine göre izlencede değişiklikler yapardı. Hoca derslerini anlatıcı şeklinde işlemezdi. Aslında hoca derslerde çok az konuşur, çoğunlukla soru sorardı. Okumalar üzerinden sorduğu sorulara öğrencilerinin verdiği cevaplar üzerinden konuyu genişletir/derinleştirirdi. Bu sorular etrafında konu, farklı yönleriyle ele alınmış olurdu. Derste konu hakkında yazan farklı tarihçilerin çalışmaları ele alınır ve muhtelif analizler değerlendirilirdi. Hocanın argümanları ve analiz çerçevesi sosyal, siyasi ve kültürel güçlerin ortaya çıkışı ve bu güçlerin tarihsel süreçleri yeniden belirleyip düzenlemesi esası üzerine kuruluydu. Osmanlı üzerine yaptığı çalışmalarda hocanın ana argümanı şu idi: 17. yüzyıldan başlayarak Osmanlı’da oluşan sosyal ve ekonomik değişimlerin ortaya çıkardığı yeni toplumsal güçler, devletin doğasının değişmesine ve yeni bir “güçler dengesi” kurulmasına yol açmıştı.

Derslerinde Osmanlı toplumunu diğer toplumlarla karşılaştırmalı olarak tahlil etmeye özen gösterirdi. Endüstri çağını Batı’ya has çizgisel ve izole bir süreç olarak görmek yerine, Batı-dışı toplumlarda “proto-industrialism” diye kavramsallaştırılan eşzamanlı süreçler yaşandığı kanaatindeydi ve Batı-dışı toplumsal süreçler hocanın ilgilendiği konulardan biriydi. Farklı toplumların yaşadıkları değişimlerin karşılaştırılabilir şekilde ele alınması gerektiğine inanır ve bu tip karşılaştırmaların önemini vurgulardı. Bu bağlamda en rahatsız olduğu şey, Osmanlı toplumunun Oryantalist bakış açısıyla, değişmez özcü yaklaşımlarla kategorize edilmesi ve toplumun donuk bir yapı olarak ele alınmasıydı. Osmanlı’yı anlatırken dünya tarihi içerisinde ve büyük sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişim dinamikleri çerçevesinde analiz etmeyi her zaman öne çıkarır ve bu bağlamda itiraz veya kabullerini ortaya koyar idi. Hocanın dersleri yoğun geçirdi. Müzakere ve yoğun analizlerle üç saat süren derslerden, zihnimizde derin sorularla çıkardık. Çoğu zaman derste başlayan bir müzakere bitmez ve hocanın ofisine kadar bir çeyrek saat daha yürüyerek devam ederdi.

5 Rifaat Ali Abou-El-Haj, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries* (New York: Syracuse University Press, 2005); a.mlf., *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, 2. baskı, çev. Oktay Özel - Canan Şahin (Ankara: İmge Kitabevi, 2018)

Hocanın ofisi, kampüsün tabiatla buluştuğu en mütevazı binalarından biri olan *College-in-the-wood* isimli binadaydı. Benim hocayla en verimli buluşmalarım bu ofiste geçmiştir. Meselelerin masaya yatırılıp tartışıldığı, çalışma konuları hakkında kararlar verilen, bazen kızgın tonda da olsa oldukça saygılı ve anlayışlı bir ortamda kavramsal boğuşmaların yapıldığı bir ofis idi burası. Hocanın ofisindeki kara tahta, her zaman belli yazı ve çizimlerle dolu olurdu. En çok gördüğüm çizimde üst üste iki dalgalı çizgi paralel olarak soldan sağa uzanırdı. Ortadan tarihî değişimleri ifade eden ve iki çizgiyi dalgalı bir yay gibi birbirine bağlayan iniş ve çıkışları gösteren bir çizgi geçerci. Üst çizgi kavramları ve düşünceleri, alt çizgi ise fertlerin ve toplulukların günlük hayatını ifade ediyordu. Ortadaki çizgi ise insanın bulunduğu topluluklar içerisinde kavram ve düşünceleri her neslin kendi dinamikleri içerisinde yeniden hayata geçirmesini temsil ediyordu. Tarih hoca için, donmuş yapılardan müteşekkil değildi, daima değişen bir süreçler bütünü olarak insanların eylemlerini ortaya koyduğu bir hareket sahası idi. Hoca topluma, süregiden ve daima değişen bir oluşumlar bütünü olarak bakardı.

Bir gün ofisinde girdiğimde tahtanın ortasında devamlı gördüğüm çizimin yerine Arapça olarak “Ve inneke le’alâ hulukin ‘azîm”⁶ ayeti kerîmesi yazıyordu. Bu ayet uzun zaman orada durdu. Hocayla ofisinde derslerde işlediğimiz konular ve Osmanlı çalışmaları üzerinden konuştuk. Ancak akademik çalışmalarım yanında ben Binghamton Müslüman Topluluğu’na imamlık hizmetleri verdiğim için teolojik konular da bazen gündeme gelirdi. Bu ayet de değerler ve toplumsal olarak onların yeniden hayata geçirilmesi bağlamında üzerinde konuştuğumuz konulardan biriydi. Bir keresinde ben tarihte sürekliliğin ne kadar baskın olduğuna bir örnek vermek amacıyla hocaya normatif bir değer ifade eden örnek bir hükmün tarihte sürekli var olduğunu ileri sürmüştüm. Büyük bir insan topluluğunun asırlar boyunca aynı değer ve aynı temel kavramları nesilden nesile aktardıklarını, böylece bu değerler bütünü toplumsal olarak da ortaya koyduklarını, dolayısıyla tarihçi olarak bizim burada bu kavramsal sürekliliği görebildiğimizi söylemiş idim. Hoca, “Tarihçi bunu görebilir ama yapması gereken herhangi bir sözü, insanların hangi sosyal süreçlerde ve hangi anlamlarla kullandıklarını ve aslında nasıl yeniden ürettiklerini analiz edebilmek ve ortaya koymaktır.” diye cevap vermişti. Mesela anti-kolonyal hareketlerin ortaya çıktığı süreçte ileri sürülen dini kavramların aslında anti-empyral yeni anlamlar içerdiğini de tarihçinin görmesi gerektiğini vurgulamıştı.

İstanbul Ziyareti: “Sefer 2018”

Hocayı 2018’de İstanbul Şehir Üniversitesi yıllık konuşmalar serisi için davet ettiğimizde sevakere kabul etmişti. Bu ziyaretinde İstanbul Şehir Üniversitesi, Bilim Sanat Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi olmak üzere üç ayrı yerde konuşma yapmıştı. Konuşmalarında hocanın üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri, emekli olduktan sonra kültürel değerler bağlamında kendisini yeniden değerlendirdiği ve keşfettiği oldu. Bu kişisel içerik hakkında, bunun sıra dışı bir sunum olabileceğini söyleyerek dinleyicileri uarmıştı. İstanbul’da yaptığı konuşmalarda hayatı boyunca ortaya koyduğu duruşunu akademik kazanımlarından daha çok annesinden aldığı temel değerler üzerinde bina ettiğini ifade etmiş, özellikle son birkaç senedir bunu net bir şekilde hissettiğini zikretmişti. Son yıllarındaki ikili yazışma ve

6 “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” el-Kalem, 68/4.

görüşmelerimizde de sık sık vurguladığı hususlardan biri kültürel değerlerini annesinden tevarüs ettiği ve bu değerlerin onun dünyaya bakışını oluşturduğu idi.

Şehir Üniversitesi'nde ana konuşmasının moderatörlüğünü yaptığım için kendisini takdim etmeden önce benden özellikle konuşmanın "samimi bir sefer" olarak takdim edilmesini istemişti. Öyle de yaptım. İstanbul konuşmalarını hoca "Sefer 2018" diye tanımlamıştı. İstanbul'a yaptığı bu seyahatte kendisini hiç olmadığı kadar evinde hissettiğini seyahatten sonra birçok kez bana ve yazdığı diğer talebelerine ifade etmişti. Yine bu ziyareti sırasında yaptığı bir konuşmada merhum Halil İnalcık Hoca'yla olan bir anısından söz etmiş, 1980'de Viyana'da bir konferans sonrası Halil İnalcık Hoca'nın, elini omuzuna atıp ona "İslâm'ın gücü" (Kuvvet-i İslâm) diyerek yakınlık gösterdiğini anlatmıştı. Özel yazışmalarımızdan yola çıkarak şunu rahatça söyleyebilirim ki hoca son yıllarında, çocukluğunda annesinden aldığı değerler üzerinden kendini yeniden keşfetmiş ve ontolojik düzlemde yeniden konumlandırmıştı. 20 Nisan 2021'de bana yazdığı e-maili kendisini şu şekilde tanımlayarak sonlandırmıştı: "Seni daima seven, İslâm dininde kardeşin Rifa'at." Hocamızı derin hürmet ve muhabbetle anar, ruhuna Allah'tan sonsuz rahmetler dilerim.

Fotoğraf 1: Rifa'at Ali Abou-El-Haj İstanbul Şehir Üniversitesi'ndeki konuşması öncesi öğrencileri ile (Nisan 2018)